jelent meg a M. T. Akademia kiadásában. Majd Vásárhelyi Gergely fordította s adta ki 1599-ben; ennek még négy kiadása ismeretes a XVII. század első negyedéből.

Szerzőink tárgyszerű s szó-szaporítást kerülő előadása teljes elismerést érdemel. Minden irányban tájékozott alapossággal az olvasóra megnyugtató hatást gyakorol; adataik, idézeteik sűrű tömege egész kincses tárház, mely a füzet minden lapján megujuló gazdagsággal nyilatkozik. A következő füzet megjelenéseig azzal tűrtőztetjük magunkat, hogy a jeles szerzők egyikétől, dr. Schrauftól, a ki »Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen« című munkájával már a múlt évben megörvendeztetett bennünket, nem sokára mintaszerű kiadásban fogjuk bírni a krakkói magyar bursát, mint a M. T. Akademia Irodalomtörténeti bizottsága által megindított »Magyarországi Tanulók a Külföldön« című sorozat 3-dik kötetét.

Sz. Á.

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK AZ 1891—2-IKI KÖZÉPISKOLAI ÉRTESÍTŐKBEN.

— Második és utolsó közlemény. —

6. *A magyar dráma legrégibb nyomai.* 3—27. lp. (A szatmárnémeti ev. ref. főgymn.) Székfoglaló értekezésül írta Mátray Lajos. A bevezetésben azt mondja, hogy »inkább átfut« az egyes korokon, mintsem »kutat«. Czélja tehát csak ismertetés; de e téren is meglehetős szűk körben mozog. Tudása alig terjed túl a közkézen forgó iskolai könyveken. Ennélfogva *A dráma nyomai a pogány magyar költészetben, A miszteriumok, a miszterium-dráma, A farsangi játékok, Iskola-drámák* czimű fejezetekben az eddigi nyomozások eredményeit is csak hézagosan foglalja össze. Áttér azután a XVI. századból fenmaradt drámai formájú művekre, s részletesen ismerteti: *Balassi Menyhárt árultatását,* a *Válaszúti komoediát, Sztárai* két darabját és *Szegedi Lőrincz Theophaniá*-ját. Újabb megfigyelés czekben sincs. Ha csak azt a jegyzetét nem veszszük újnak, hogy a *mysterium* a latin *ministerium*-ból ered (7. lap), holott a szó görög eredete világos s jelentése is megfelelő. Értékesebb dolgozat:

7. *A mysterium- és iskola-dráma.* 18—72. lp. (A cist. rend egri kath. főgymn.) Szerzője Czapáry László. A bevezető fejezetekben (Liturgiai mysterium, mysterium-dráma) ismertetve, magyarázva tájékoztat a kérdésről, melynek egész irodalmát felöleli, sőt az eddigi kutatások eredményeit egy-egy új adattal is megtoldja. Tulajdonképeni czélja s a dolgozat fő érdeke azonban ott kezdődik, a mint a zirczi könyvtárnak eddig ismeretlen kézirati iskola-drámáit ismerteti. Ezek: *Salamon* (melynek tartalma egészen különböző az Illeiétől), *Attilius Regulus, Eumelus, Ferdinandus II. R. Imperator,* két *Mária-tiszteletre* tanító czím nélküli darab, *Austria cum Uhlefeld, Macaria, Florillus, Themistocles, Ferdi-*

nandus Cortesius in Mexico, Sigismundus Erdődius, Sedecias (Kunics magyar nyelvű darabjának eredetije, Pamer jezsuitától) és *Heros Sinensis.* Mint a címekből látható, a 14 db közül csak a *Salamon* és *Erdődi* magyar tárgyúak, de ezek is latin nyelven vannak írva. Magyar nyelvű csak egy van a gyűjteményben: a legutolsó; de ennek meg a tárgya idegen: valahol a sínai birodalomban játszik, s morálja az alattvalói hűség felébresztése. Még egy csonka kézirat van ugyanott: *Kincs Kapálló Nemzetes Kincsájó Demeter úr mulatságos játéka,* melyről azt mondja az értekező, hogy »népies«. Kár, hogy nem adja tartalmát, mert a mutatványkép közlött tőrűlszakadt magyaros szólásmódok azt gyaníttatják, hogy töredékben van legalább nyelvi érdekessége. Az értekezés további részében a nyomtatásban vagy kéziratban eddig ismert iskola-drámák tárgyát, meseszövését, személyeit stb. ismerteti. Majd összeírja a magyar darabok jegyzékét s kiegészíti a sort az elveszett s csak színlapokról ismert darabok címeivel; végül rövid áttekintést nyújt a századvégi drámairásról, mikor ugyanazok a szerzetes-tanárok már a szinpad számára dolgoznak. Az egész dolgozat lelkiismeretes, megbízható munka eredménye.

8. *Csiksomlyói misztériumok.* 3—25. lp. (A csiksomlyói róm. kath. főgymn.) Irta Fülöp Árpád. Ez a dolgozat kiegészíti az előbbit; de Fülöp lelete még sokkal nagyobb érdekű mint Czapáryé. Két okból is, először mert az a kéziratos kötet, mely a csiksomlyói Ferencz-rendi kolostor tulajdona (Liber exhibens Actiones parascevicas ab anno 1730. usque ad annum 1774.) olyan anyaggal bővíti irodalmunkat, melyből eddig legkevesebbet (jóformán semmit sem) ismerünk, másodszor, mert a 48 darab közűl csak egy van latin, a többi mind magyar nyelvű, négyes rímű verses munka. A gymnasiumi ifjuság ugyanis a szerzetes-tanárok vezetése alatt előbb az iskolában, utóbb (ha az idő kedvezett) a Somlyóhegyen passió-játékokat szokott játszani, melyek csakhamar igen népszerűek lettek. A Ferencz-rendi szerzetesek kérelmére XII. Kelemen pápa 1731. jan. 16. kelt bullájában bucsút engedélyezett az új ájtatossági gyakorlat részére. Ez az alkalom szülte a játékokat, melyeket ezernyi nép jelenlétében tartottak; s ez a nép annyira beleélte magát a helyzet komolyságába, hogy egykor — a hagyomány szerint — a Krisztus-kínzóit ábrázoló tanulókat megtámadta s bántalmazta is. — A darabok legnagyobb része nagypénteki mysterium, (de van néhány moralitás is), s négyet kivéve, valamennyi egész és előadásra készült. Az értekező mutatványokkal kisérve ismerteti a prologusokat, melyekben a kor nyomasztó viszonyaira s a meglazúlt erkölcsökre is találni czélzásokat. A passiókba is betolakodik helylyel-közzel némi idegen elem: valami ó-szövetségi történet vagy parabola, melyek változatosabbá, élénkebbé teszik a tárgyat. Az idézetekből megismerjük a játékok bőbeszédű, de elég könnyű folyású, magyaros nyelvét is. (Egy helyt az ó-szövetségi személy így szólja el magát: Sidóknak a hátán én *dohánt vágatok,* s hátok bőreiből szalagszíjat szabok.) A cselekvény magva valamennyiben a passió, különféle változatban. Ezért az értekező nem is tartalmukat, hanem eszmemenetüket ismerteti röviden, mert »kényszerítő külső körűlmények miatt« (az értesítők ívszáma t. i. néhol nagyon kevésre van szabva) — szűk keretben

kell maradnia. Tanulmányát is, mely csupán az általa fölfedezett mysteriumok általános ismertetésére szorítkozik, »szerény értesítés«-nek nevezi. De ez a szerénység semmit sem von le a szerző, sem a dolgozat érdeméből.

9. *Simai Kristóf élete és munkái.* 3—48 lap. (A kegyes-tanitórend nagybecskereki főgymn.) Irta Ernyei István. Simai irodalmi működése szintén ebbe a körbe tartozik, s átmeneti kapocsúl szolgál az iskolai drámától a valódi színpadi drámairodalomhoz. Az ő »*Igazházi*«-jával nyitotta meg Kelemen Lászlónak a nemzeti tűntetések közben alakúlt társasága 1790. okt. 25-én a nevezetessé vált magyar színi előadások sorát. Egyéb átdolgozott darabjain kívül legértékesebb alkotása a »*Gyapai Márton*« cz. »mulatságos játéka«, mely szintén kedvelt darabja volt az akkori műsornak. Vannak egyéb munkái is (többek közt egy sajátságos szótára, melyben cadentiára szedi a szókat: bába, tréfába, hijába, eszkába, Rába stb.) Félszázados tanítói működéseért a királyi kegy arany érdempénzzel, irodalmi munkásságáért pedig a megalakúlt akadémia tisztelte meg, midőn tagjává választotta. A 90 éves Simai Selmeczről útra kel, hogy új Simeonként üdvözölje, a kit rég várt és látni vágyott, aztán a rákövetkező évben meg is halt. Ernyei kegyeletes munkát végzett, midőn emlékét felújította s jó szolgálatot tett az irodalomtörténetnek is, midőn összegyűjtötte az élete- s működésére vonatkozó, részben ismeretlen adatokat, melyek neki, mint ugyanazon rend tagjának, hozzáférhetőbbek voltak mint talán másnak.

10. *Gróf Gvadányi József.* 3—41. lap. (A cist. rend székesfehérvári kath. főgymn.) Irta dr. Werner Adolf. A múlt évtizedben alkalmilag megjelent dolgozatok jóformán mind egybehordták azt az anyagot, mely a tüzes hazafiságú jó öreg »lovas-generális«-ra vonatkozik. Arany remek essayje pedig régen megjelölte helyét az irodalomban. Ezek összefoglalásából áll Werner értekezése; nem eredeti kutatás eredménye tehát, de mint ifjúsági olvasmány (leszámítva a sok ismétlést, különösen az utolsó fejezetben) elég csinosan van megírva.

11. *Újhelyi Dayka Gábor jellemrajza és költészete.* 3—42. lap. (A minorita-rend szilágysomlyói r. kath. algymn.) Irta Kölln Gyula. Dayka egyéni és írói arczképét először mestere és barátja: Kazinczy Ferencznek szeretete alkotta meg. S ezt az arczképet terjesztették róla kevés változtatással mindazok, kik azóta Toldyig, sőt mindmáig foglalkoztak vele. Mindössze Berzsenyi sarcasmusa tépett le néhány levelet koszorújából. Ezt a tépdesést folytatja Kölln is annyira, hogy Daykán alig hagy valami tisztelni valót; az embert is, a költőt is leszállítja, nem értékére, hanem azon is jóval alul. A kritikának kétségkivül van joga a legszigorúbb s az elődökétől akár mindenben eltérő véleményre, mert az idővel változhatik a felfogás, tisztúlhat az ízlés, az utókor megláthatja, a mit az elfogúlt kortárs nem vett észre; új adatok megválosztathatják a korábbi itéleteket az egyénre nézve is; de mindenesetre tzükséges, hogy legyen ilyen fegyver a kritikus kezében, s mindenekfölött nem szabad a megitélendő költőt saját korából kiemelve a mai divathoz mérni. Úgy tetszik, Kölln Gyulának nem volt elég fegyvere, de

annál több benne a subjectiv elfogúltság. — Mindjárt az előszóban kijelenti, hogy *egyetlen új adatot* sem sikerült találnia; nem akarja tehát a költőnek életrajzát megírni, hanem csak jellemrajzát. Mivel azonban Dayka jelleme szorosan összefügg életének változásaival, utóbb mégis csak megírja, bár töredékesen, az életrajzot is. Csakhogy nincs benne köszönet. Nincs adata, de azért megrajzolja a költő gyermekkorát; tudja, hogy a szülői háznál »senki sem vette figyelembe kedélyéletének világát«, hogy a miskolczi iskolában is »a jóság mérőzsinórja egy volt a terhet türelemmel hordó állatéval«; »megtanúlt engedelmeskedni a hatalomnak, de nem a saját öntudatának« (?) stb. Ezekre azonban szüksége van az értekezőnek, mert ezekre alapítja későbbi következtetéseit. Először is bűnűl rójja fel neki, hogy »a seminarium falai közt elzárkózva« nem ismerte úgy irodalmi mozgalmainkat, mint pl. Kazinczy, hogy — egyéb mintái nem lévén — classikai formákban *kezd* írni, s midőn Kazinczy megismerteti vele az újabb irányokat, azonnal »halált izen e formának«. Im — így szól Kölln — »itt is kirí határozatlansága«, mert »a szép iránti mély érzék benne csak vergődött« stb. De hát nem ilyen határozatlansággal kezdődik-e a legnagyobb költők írói pályája is le egész Vörösmartyig, Petőfiig? Dayka ifjúkori kisérleteit összehasonlítván Horatius, Terentius, Catullus verseivel, diadallal hirdeti, hogy »semmi önállóság« sincs benne, csak »visszatükrözi tanulmányainak hatását«. Mindössze a »csinos nyelvezetet« ismeri el érdeműl a »gondolatszegénység« mellett. »Valóságos Sturm-iskola az ő eddigi működése, az idegen példányok nyomán *meglepő ízlés* a kifejezésekben« (tehát már nem *vergődik)*, stb. De ne feledjük, hogy Virág és Berzsenyi (a kisebbeket nem is említve) ugyanoly hatás alatt állanak, s nemcsak ifjúkori kisérleteikben. Akkor az idegen gondolatot »csinos nyelven kifejezni« is elég érdem volt. Köllnt mindez annyira bántja, hogy egyben kirohanást intéz mai költészetünk ellen is. De hagyjuk ezt! Dayka Pestről Egerbe megy mint negyedéves theologus, Kölln tudja (valójában csak képzeli), hogy Dayka mennyire elszigetelt helyzetben volt; kezdi érezni önbecsét s ennek szülötte *A virtus becse*, melyet ő is szépnek tart. »Úgy látszik, kebléből tör elő e hang és megtaláltuk egyéniségének első vonását; csakhogy a virtus nem az ő arcza, ebben a szóban nem volt az ő szive. Az erényt csak leczkéiből ismerte, de *nem szerette.*« A »*Kesergést*« is dícséri: »megható tiszta érzés buzog elő minden szavából, a költő szive előttünk áll leplezetlenűl« stb. S aztán mégis rossz néven veszi tőle, hogy szenvedései között mért nem fordul vigasztalásért a »virtus«-hoz? »*Mert nem szerette*« — feleli Kölln. Vagy ha titkos vágyai vannak, »mért nem szakaszt azonnal pályájával?« Kölln ezt is tudja: »mert benne akarat nincs« stb. Mikor aztán Dayka valóban kilép, akkor ezt »*az akaratnyilvánulás satirájának*« nevezi. De hát hol itt a józan logika? Mikor Dayka mint kezdő poeta utánoz, akkor a gondolatszegénységet veti szemére; mikor önállóan szólaltatja meg érzelmeit, akkor ráfogja, hogy nem őszinte; gúnyolja, hogy nincs bátorsága kilépni, s mikor kilép, akkor ez satira! A kilépés után írt verséről, a »*Rettenetes éj*«-ről azt mondja, hogy a »természet tusáiban háborgó lelkének képét oly mesterien

rajzolja, hogy legjobb lyricusunk (ki az?) is megirigyelhetné«. Elhiszi Bajzának is, hogy »ebben bizonyos megnyugvás a sors végzésében mutatkozik, de — veti hozzá egy bombasttal — »e nyugalom szemfedője alatt a nevelés által megölt önérzet fekszik világtalan szemekkel«. Nem sikerült megtudnia, mi volt Dayka beszédében az a pont, melyet Szaicz Leo följelentésére vissza kellett volna vonnia (Dayka e megaláztatás elül lépett ki); mégis azt mondja róla, hogy »megmocskolta első jegyesének, az egyháznak arczát« stb. Itt aztán párhuzamba állítja a költőnek családi életét. De azokat a szemen szedett piszkolódásokat, melyekkel ezt teszi (24—25. lp,) nem írjuk le, csak a felett való csodálkozásunkat fejezzük ki, hogy a szerző ezt alkalmasnak tartotta ifjúsági olvasmányul adni egy algymn. Értesítőben. — Ha Dayka eltaszította, megcsalta volna a nőt, értenők Kölln felháborodását; de feleségül vevén, igyekezett jóvá tenni ballépését. Hanem Kölln nem enged; látja, hogy a költő boldogtalan, tehát kimondja sujtó ítéletét: íme a Nemezis boszúja; a *gyötrő öntudat* nem engedi élvezni boldogságát, mert hagyta oda a papságot! Hogy az a sorvasztó betegség a seminariumban is (tán még előbb) kiolthatta volna vézna testéből az életet, s hogy ép az a gondolat rágódik lelkén, hogy íme boldogsága ölén kell itt hagynia az életet, — ez eszébe sem jut Köllnek. Vádolja, hogy a beteg Dayka nem volt oly izgató szellem mint pl. Petőfi; hogy nem érdekli a politika, a nyelvügyi mozgalom stb. S miután kimutatja, hogy Mátyási József akárhány különb verset írt, abban összegezi véleményét, hogy Dayka semmit sem szeretett, csak önmagát, semmit sem tett, csak kesergett, s így nem fizette le hazájának, a mivel szép tehetségeinél fogva tartozott volna! Tegyük hozzá: Dayka beteg testtel, beteg lélekkel volt ily tétlen, s ki tudja, mennyivel növelte keserveit ép ez a kénytelen tétlenség, hogy féllábbal a sírban nem teheti azt, a mit tenni szeretne. Hiszen »*Az esztendő első napján*« cz, költeményében, melyet Kölln »legszebbnek« tart, nyiltan kimondja, hogy nem az elhagyott reverenda a »gyötrő öntudat«, hanem a sorvasztó betegség, annak az érzése, hogy — »megérett a halálra«! Valóban ilyen »világtalan szemekkel« még senki sem nézte Dayka életét és működését, ilyen félszeg elfogúltsággal még senki sem mondott felőle ítéletet. Szerencsére ez nem a költőnek, hanem csak annak árt, a ki a szükséges kritikai fegyverek nélkül mer ütközetbe bocsátkozni.

12. *Ungvárnémeti Tóth László élete és irodalmi munkássága.* 3—50. lp. (A soproni Laehne-féle gymn.) Irta Rákóczy Géza. Tóth László keveset írt ugyan magyarúl (többet s jobbat görögűl), de mint irodalmunknak kései humanista írója mindenkép érdemes arra, hogy vele foglalkozzunk, emlékét megőrizzük. Rákóczy felhasználja a róla eddig írt adatokat s szorgalmasan felkutatja az ismeretleneket is, feltűnteti a korabeli írókhoz való viszonyát, ismerteti műveit, egy szóval élete és működése egészéről igyekszik hű képet rajzolni. Az egyes művek, valamint Tóth László egész működésének megítéléséhez nincs meg a szerzőnek a kellő irodalmi perspectivája, de értekezése így is hasznos adalékul szolgál a század első negyedének irodalomtörténetéhez. *B. F.*